

Бібліоніміка у соціокультурній діяльності бібліотеки

У статті проаналізовано основні ознаки, особливості та відмінні риси нової галузі діяльності бібліотекознавців, що зумовлена виокремленням вивчення власної назви бібліотеки в окремий напрям досліджень. Схарактеризовано сутність і значення терміна «бібліоніміка». Розкрито наслідки впливу назви бібліотеки на підвищення ефективності її діяльності, особливості культурно-масової роботи та впровадження інноваційних практик. Розглянуто систему класифікації утворення назв книгозбірень та основні фактори, що впливають на вибір імені бібліотеки. Розкрито основні напрямки розвитку нових форм і методів діяльності бібліотеки, що були пов'язані з ідентифікацією книгозбірень, посиленням досліджень і практичної роботи, зумовлених акцентуванням уваги на назві установи.

Останнім часом помітно зростає інтерес до інноваційної діяльності бібліотек та нових форм їхньої роботи. З відкриттям та популяризацією несправедливо забутих імен видатних вітчизняних діячів науки, освіти, політики чи культури, нового подиху набуває також історико-краєзнавча робота бібліотек, яка досить часто починається з розкриття життєдіяльності особи, на честь якої названо книгозбірню, хоча прямої залежності між назвою бібліотеки та її краєзнавчою діяльністю немає. Проте, поставити у центр уваги особистість видатного діяча, ім'я якого є одним із символів національної або регіональної (місцевої) історії чи культури, було завжди привабливим для організації культурно-масової та просвітницької роботи бібліотек. Поглиблення діяльності бібліотечних фахівців у зазначеному напрямі, як правило, призводить до розвитку науково-дослідної та культурно-просвітницької роботи, в результаті якої вони готують статті, бібліографічні покажчики, буклети, створюють виставки, окремі музейні експозиції, проводять конференції, екскурсії, семінари, презентації книг, вечори-зустрічі, читають лекції та ін. Поступово бібліотека мов би отримує власне

ім'я, а не безвизивно існує під певним номером у пронумерованому ланцюзі собі подібних книгозбірень [3, с. 5–6]. Наскільки краще сприймаються такі назви, наприклад, для дитячих (і не тільки) бібліотек як «Бібліосфера», «Книжкова гавань», «Бібліосонечко» та ін. Поширені також неофіційні назви бібліотек або їхні інтерпретації, за якими вони легко і швидко атрибутовуються між суб'єктами комунікацій. Наприклад, Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського часто називають «Вернадкою», Національну бібліотеку України імені Ярослава Мудрого – «Публічкою», Національну історичну бібліотеку України – «Історичкою», Вінницьку ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва вінничани любовно називають «Тімірязєвкою» та ін.

Досить часто внаслідок активної музейно-експозиційної, краєзнавчої, історико-книгознавчої, культурно-просвітницької діяльності в бібліотеках створюють музейні підрозділи. Наприклад, бібліотека-музей А. П. Гайдара, як дитячий заклад культури у м. Каневі, була створена на кошти зароблені школярами та була відкрита у 1948 р. спочатку як бібліотека (через рік, як прах Аркадія Гайдара (1904–1941) було перенесено до м. Канева). У 1966 р. бібліотека

**Віктор
Соколов,**

головний бібліотекар
Національної
бібліотеки України
імені Ярослава Муд-
рого,
кандидат історичних
наук

отримала статус музею, фонди якого у 2009 р. налічували 7540 музейних предметів основного фонду та 5470 – науково-допоміжного. Надалі бібліотека-музей А. П. Гайдара була включена до складу Шевченківського національного заповідника на правах відділів: науково-дослідного відділу «Літературна Канівщина» та відділу бібліотеки. В бібліотеці постійно поповнюються книжкові виставки, проводяться такі масові заходи як літературно-музичні вечори, зустрічі із цікавими людьми, зустрічі за круглим столом, обговорення книг та інші цікаві для відвідувачів форми масової роботи, що присвячені подіям історичного періоду життєдіяльності А. П. Гайдара [11].

За дослідженнями бібліотекознавця Г. Мельничука приблизно 9–10% бібліотек у Росії названі на честь імені певного видатного діяча [5]. В Україні такого дослідження не проводилося, але схожість сучасних соціально-культурних явищ і певних традицій радянського минулого, дозволяє припустити, що відповідне співвідношення досліджуваного явища притаманно і для вітчизняних бібліотек. Підвищена зацікавленість до питань найменування бібліотеки за останні 20 років є своєрідним результатом змін у світогляді бібліотечних фахівців та певною реакцією на професійні виклики, що зумовлені вимогами сучасних революційних трансформацій в процесах формування інформаційного суспільства. Окремі питання, що торкаються вивчення значення назв бібліотеки в її соціокультурній діяльності, впливу імені книгозбірні на особливості її функціонування та ефективність роботи було проаналізовано у працях І. Гільфанової, А. Дмитрієвої, С. Матліної, Л. Сокольської, Ю. Столярова, В. Суворової, Н. Чеботарьової та ін.

Метою пропонованої статті є аналіз та характеристика становлення основних підходів щодо найменування бібліотек, вивчення значення назви книгозбірні крізь призму її функціонування у соціальному середовищі та дослідження специфіки змісту роботи бібліотеки через її самовизначення (назву бібліотеки).

Для бібліотеки зв'язок з видатною особою або подією особливо важливий у тому випадку, коли приміщення бібліотеки якимось чином пов'язане зі сторінками біографії зазначеного діяча або певною пам'ятною подією; коли певна

книгозбірня має цікаві рідкісні та цінні книги і рукописи, де є відповідні книжкові знаки, маргіналиї, провенієнції та інші записи особи, на честь якої її названо; коли бібліотечні фахівці активно займаються музейною діяльністю та ведуть історико-краєзнавчі дослідження. Окрім того, зацікавленість у «самоідентифікації» певної бібліотеки, виділенні її серед кола інших, зумовлені пошуком нових форм діяльності книгозбірень, впровадженням інновацій, а також нових шляхів формування позитивної думки про бібліотечну установу, як наслідок результату тривалої спільної праці працівників бібліотеки. Невипадково, що на початку XXI ст. сформувалися певні умови для появи нового напрямку наукових досліджень, що вивчає генезис та розвиток назв (імен) бібліотек – біблійніміка.

Біблійніміка – (з давньогрец. βιβλίον (biblîon) – «книга» та ὄνομα (onoma) – ім'я, назва) – напрям наукових досліджень, що утворився на межі бібліотекознавства та ономастики (науки про закономірності походження та розвитку власних імен та назв об'єктів), що вивчає історію та особливості виникнення, зміни та поширення власних імен (назв) бібліотек, а також певні зв'язки та закономірності у діяльності бібліотеки, що обумовлені її ім'ям (назвою). Перетворення, що відбуваються у назвах бібліотек яскраво відображають зміни світогляду, естетичні та етичні цінності, певні орієнтири та пріоритети у соціально-культурному та політичному житті суспільства, особливості його історичного розвитку на певному етапі. Не випадково, що біблійніміка використовує широке коло історичних методів, зокрема, описовий, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний, ретроспективний, семіотичний, статистичний, кількісно-якісний та інші методи дослідження.

Ім'я (назва) бібліотеки (біблійнімі) стає основою створення її логотипу, який складається з образотворчої частини (символічного оригінального малюнка) і власне назви, що вимагає певного пошуку зв'язків між бібліотекою, її історією, певними подіями сьогодення і зображеними символами [10, с. 36]. Умови сучасного соціального розвитку ставлять перед бібліотеками такі завдання, які неможливо вирішити, дотримуючись лише традиційних форм і методів бібліотечної роботи. На сучасному етапі розвит-

ку діяльності книгозбірень намічається, певним чином, тенденція до розширення функцій бібліотек, а синтез інноваційних процесів роботи з традиційними дає нові якісні результати, як, наприклад, при прагненні бібліотеки заявити про себе, підняти свій авторитет в очах реальних і потенційних користувачів, широкої громадськості, підвищити свою популярність за допомогою створення «власного імені». Актуальність звернення фахівців до питання найменування бібліотек зумовлена виникненням інтересу до розвитку інноваційних моделей бібліотек – в першу чергу, меморіальних бібліотек та бібліотек-музейів, створення яких було часто обумовлено необхідністю поставити у центр уваги бібліотечної роботи особистість видатного діяча (письменника, філософа, вченого, політичного чи освітнього діяча тощо), ім'я якого є одним із символів національної або регіональної (місцевої) культури та яке ставало основою для просвітницької, музейно-експозиційної та науково-дослідної діяльності бібліотеки, що часто призводило до поєднання функцій бібліотеки, музею, архіву в єдиному просвітницько-дослідному комплексі [3; 4].

Термін «біблійніміка» запропонувала російська дослідниця С. Г. Матліна [3]. Вона висловила також міркування щодо класифікації утворення назви бібліотеки з точки зору її символічного значення. Основні напрямки формування назв бібліотек полягають в:

1. Персоніфікації назви бібліотеки, що формується на честь ім'я видатного діяча політики, історії, культури або науки (в більшості, вітчизняної), яке використовується як культурний знак, втілення історичної пам'яті, символ, значущість якого у свідомості людей переноситься на діяльність бібліотеки, наприклад, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського, Публічна бібліотека імені Лесі Українки м. Києва, Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича, Центральна міська бібліотека імені Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Бібліотека Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, бібліотеки імені А. П. Гайдара, О. Гмирьова тощо. Зазначені імена, на честь

яких названо бібліотеку, виступають засобом ідентифікації не тільки інформаційних ресурсів, а й регіональної (місцевої) культури. Іноді у таких бібліотеках створюють музей діяча, на честь ім'я якого названо бібліотеку, що сприяє поступовому перетворенню бібліотеки на дослідницький центр зі збору, зберігання та вивчення документів з життя і творчості зазначеної особи.

2. Змістовно-смісловому позначенні назви бібліотеки, що пов'язано із пріоритетним напрямом її діяльності (наприклад, сімейна, юридична, юнацька бібліотеки, бібліотека духовної літератури та ін.).

3. Умовно-символічному позначенні бібліотеки, назва якої націлена на піднесено-чуттєве сприйняття (в більшості, такі назви притаманні дитячим та юнацьким бібліотекам: «Джерело», «Веселка», «Мальвіна», Миська спеціалізована молодіжна бібліотека «Молода гвардія» та ін.). Зазначені назви створюють привабливий образ бібліотеки за рахунок позитивних емоційних або історико-культурних асоціацій.

4. Використанні топографічної ознаки в назві бібліотеки, сенс якої полягає в поєднанні назви й соціального життя конкретного поселення чи району міста (наприклад, Бібліотека Києво-Печерської лаври, бібліотека «Деміївська» ЦБС Голосіївського району м. Києва, електронна бібліотека «Історична Волинь» та ін.). При цьому бібліотеки позиціонують себе як головні інформаційно-просвітницькі та історико-краєзнавчі центри та культурно-освітні осередки [4, с. 3–4].

На думку професора Ю. Стоярова бібліотеку на індивідуальному рівні ідентифікують не узагальнюючі характеристики, а навпаки, ті, що виділяють її із сукупності подібних. Головною такою характеристикою, на думку вченого, служить унікальна назва (ім'я) установи, яка навіть на початковому рівні знайомства з бібліотекою стає основою інтересу до неї, дозволяє ототожнювати її зі спектром певних послуг і можливостей [7, с. 86–87]. Крім того, назва бібліотеки (бібліонім), виступає своєрідним хранителем культурної пам'яті та інструментом збереження традицій. Вибір назви бібліотеки може залежати від наступних чинників: наявності меморіальної будівлі бібліотеки, що пов'язана з певними історичними подіями; формування фонду унікальних до-

кументів (рукописів, рідкісних та цінних видань; особистих зібрань та колекцій, що належали раніше особі, пам'ять про яку зберігає бібліотека); існування особливих обставин заснування бібліотеки (на згадку про певну подію, особу тощо); значної активізації чи зміни напрямку історико-краєзнавчої діяльності бібліотеки, що набуває певної спеціалізації у своїй роботі; пошуку шляхів формування нового іміджу бібліотеки.

Назва бібліотеки допомагає знайти головні ідеї концепції власного розвитку книгозбірні, формує оригінальні напрями та форми діяльності бібліотеки, акумулює енергію для змістовного та організаційного розвитку установи [1, с. 60–61]. Ім'я бібліотеки невіддільне від самої бібліотеки. Воно привертає увагу, зміцнює статус, виділяє з числа схожих книгозбірень. Співвіднесення імені бібліотеки з конкретними особами наповнює їх живим змістом і робить надбанням культури. Певним чином, назва (ім'я) бібліотеки може навіть іноді захистити її при певних соціально-політичних обставинах, тим самим вона виконує охоронну, захисну функцію.

За давньою традицією бібліотекам присвоювали імена їх засновників, письменників, поетів, культурно-освітніх та наукових діячів. У радянські часи імена бібліотекам присвоювали в ознаменування революційних та інших історичних подій, на честь державних і громадських організацій, особливо видатних державних і суспільно-політичних діячів, героїв праці, різноманітних діячів науки і культури. Іноді назви бібліотек виникали стихійно, проте частіше вони були залежні від різних суспільно-політичних, культурних, ідеологічних злободенних факторів та впливів. Переоцінка культурно-історичних цінностей впливає на зміну назв бібліотек. Для кожного історичного періоду можна виділити навіть стандартний набір певних імен.

У Законі України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24.05.2012 № 4865-VI зазначено, що імена фізичних осіб присвоюються з метою увічнення пам'яті про осіб, які внесли вагомий вклад у розбудову Української держави, підтримання міжнародного миру і безпеки, здійснили героїчний вчинок в ім'я

Батьківщини, зробили значний особистий внесок у розвиток науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя. Юридичним особам та об'єктам права власності ім'я фізичної особи присвоюється лише після її смерті. Ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються з метою популяризації видатних фактів історії України, формування історичної свідомості Українського народу, сприяння розвитку науки, літератури, архітектури, мистецтва та інших сфер суспільного життя. Імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються юридичним особам та об'єктам права власності лише після проведення громадського обговорення та за згодою відповідного трудового колективу [12].

За Законом України «Про заборону комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII забороняється присвоювати юридичним особам та об'єктам права власності імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ ст. (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури) [13]. Переіменування установ може здійснюватися у випадку повторення назв однорідних об'єктів у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, необхідності повернення окремим установам їхніх історичних назв, істотної зміни їхніх функцій або призначення, необхідності приведення назви у відповідність із вимогами Закону України «Про заборону комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського)

тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Отже, зазначене зумовлює необхідність розробки науково-практичної концепції «Ім'я бібліотеки як фактор її розвитку». Таким чином, через власну назву бібліотека може транслювати свою місію, зміст своєї суспільної значущості. Ефективне використання бібліотекою своєї назви формує ситуацію сприйняття її імені в очах користувачів як певного бренду в розумінні «статусу, популярності, репутації». Бренд бібліотеки існує у кількох вимірах: функціональному (як стимул для розвитку), емоційному (спрямованому на залучення користувачів засобами активізації емоційної сфери), соціальному (допомагає певним особам усвідомити себе частиною соціуму), духовному (зміцнює почуття приналежності людини до світу в цілому) і «комерційному» (зростання «вигоди» у напрямі поширення комунікаційних зв'язків бібліотеки: залучення широкого кола читачів; встановлення соціального партнерства з різними організаціями, установами та громадськими рухами; зміцнення контактів з окремими користувачами; реклама своїх ресурсів і можливостей тощо) [3; 6]. Авторитетне ім'я (назва) бібліотеки стає тим культурним ресурсом, який працює на її репутацію, підвищує імідж в очах населення та виділяє її серед інших бібліотек, що обумовлює підвищену увагу до питань найменування і переймену-

вання бібліотек. Для того, щоб зробити ім'я (назву) бібліотеки широко відомою у певному районі, області, регіоні бібліотечним фахівцям часто доводиться створювати бібліографічні покажчики, історико-краєзнавчі довідники; встановлювати зв'язки з іншими бібліотеками, що носять схожу, по відношенню до своєї назви; організувати науково-дослідну діяльність, зокрема з вивчення життєдіяльності особи, чие ім'я носить бібліотека, та з історії самої бібліотеки; поповнювати інформаційні ресурси бібліотеки відповідними документами; створювати певні книжкові, образотворчі та інші колекції у фонді бібліотеки; вшановувати почесних громадян, письменників, земляків; проводити соціологічні дослідження читачів та мешканців краю. У тому разі, якщо бібліотеку названо на честь ім'я видатного письменника, вченого, політичного діяча і т. п., бібліотечні працівники повинні намагатися: зібрати всю інформацію про цю людину; сформувати, якщо це можливо, базу даних, залучивши для цього спогади старожилів; створити меморіальну експозицію; виявити всю колекцію книг певного діяча; прийняти рішення на місцевому рівні про віднесення їх до книжкових пам'яток (здебільшого, можливо, місцевого значення); готувати до публікації книги, статті, бібліографічні покажчики тощо.

Отже, назва (ім'я) бібліотеки являє собою змістовну характеристику, що має далеко не випадковий

характер та наповнена глибокими символічними смислами і безпосередньо впливає на роботу бібліотеки. Вона визначає і зумовлює стиль обслуговування, особливості створення певного бібліотечного середовища, організацію та формування книжкових колекцій; допомагає знайти ідею для розвитку установи та впливає на формування світогляду відвідувачів і майбутньої долі самої книгозбірні. Окрім змістовно-сислової наповненості слід враховувати такі характеристики, як лаконічність, милозвучність, несхожість за аналогами, легкість і простота у запам'ятовуванні назви бібліотеки. Таким чином, назва бібліотеки приваблює користувачів як за формою (з точки зору вимог до сприйняття та вимови), так і за символічним змістом (значенням, змістовним наповненням) імені книгозбірні. У зазначеному ракурсі назва бібліотеки зміцнює її статус та виділяє з числа схожих; може слугувати основою для об'єднання бібліотеки у певну співдружність (наприклад, юнацькі, дитячі, шевченківські бібліотеки тощо); допомагає знайти певні оригінальні змістовні інноваційні напрями та форми діяльності власного розвитку. Проте, тільки від творчої діяльності бібліотечарів залежить результативність реалізації глибоких смислів і можливостей, що потенційно закладені у високому значенні власної назви бібліотеки.

Література

- 1) Гильфанова И. А. Библиотека и её имя: повод для размышления [Текст] / И. А. Гильфанова // Сборник методико-библиографических материалов. Вып. 13. – Екатеринбург, 2000. – С. 59–61.
- 2) Дмитриева А. А. Опыт создания и особенности работы именных библиотек [Текст] / А. А. Дмитриева // Муниципальная библиотека на пороге нового века : материалы межрегион. науч.-практ. конф. 15–16 мая 2000 г. – Киров, 2000. – С. 7–9.
- 3) Матлина С. Г. Библионимика. Имя как символ и бренд библиотеки. (Постановка проблемы) [Текст] / С. Г. Матлина // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 4. – С. 5–14.
- 4) Матлина С. Г. «Нам остаётся только имя...» (имя как символ и бренд библиотеки) [Текст] / С. Г. Матлина // Библ. дело. – 2008. – № 24. – С. 2–6.
- 5) Мельничук Г. А. Ономастика библиотек России (постановка вопроса) [Текст] / Г. А. Мельничук // Библиотека в контексте истории : материалы VI междунар. науч. конф. 4–5 окт. 2005 г. – М. : Пашков дом, 2005. – С. 300–312.
- 6) Сокольская Л. В. Энергетический импульс имени библиотеки [Электронный ресурс] / Л. В. Сокольская – Режим доступа: <http://chelreglib.ru/media/files/prof/doklady/sokolskaya.pdf>.
- 7) Столяров Ю. Н. Опыт классифицирования библиотек по логическим и системным основаниям [Текст] / Ю. Н. Столяров // Книга: Исслед. и материалы. – М., 1996. – Вып. 73. – С. 63–89.
- 8) Суворова В. Библиотека: известность, репутация, бренд [Текст] / В. Суворова // Вест. б-к Москвы. – 2009. – № 1. – С. 6–9.
- 9) Царегородцева Л. Н. Друг в беде не бросит, или Как имя меняет «характер» [Текст] / Л. Царегородцева // Библ. дело. – 2008. – № 24. – С. 17–19.
- 10) Чеботарева Н. А. «Библиообраз»: новый взгляд [Текст] / Н. А. Чеботарева / Совр. б-ка. – 2012. – № 10. – С. 34–37.
- 11) Канівська бібліотека-музей А. Гайдара [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna.ua/museums/kanivskiy-muzej-biblioteka-a-hajdara/>.
- 12) Закон України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24.05.2012 № 4865-VI // Відомості Верховної Ради, 2013, № 17, ст. 150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4865-17>.
- 13) Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII // Відомості Верховної Ради, 2015, № 26, ст. 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19/paran144#n144>.